

Науковий мейнстрім: домінування форми над змістом

Про реалії сучасної української науки веде мову Роман Лесик, д-р фарм. наук, проф. Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького

Роман Лесик

НЕНАУКОВА ДЕРЖАВА

— На жаль, і я про це говорив неодноразово, наука в Україні перебуває у достатньо занедбаному стані, як і освіта, економіка та інші галузі, — констатує Роман Богданович. — Вона навіть опустилася нижче того рівня, який мала за часів Радянського Союзу.

Ми перестали бути науковою державою, незважаючи на те, що в Україні завжди були хороша освіта і сильні науковці. До прикладу, нещодавно з'явилося повідомлення, що кілька українських ВИШів таки потрапили до світового рейтингу University Ranking by Academic Performance (URAP), але це абсолютно не цільні позиції, та й сам рейтинг не найбільш авторитетний. Згідно із загальновідомим Шанхайським рейтингом Academic Ranking of World Universities (ARWU) у 2014 р. серед ТОП-500 українських ВИШів немає взагалі.

Науку в цивілізованих країнах характеризують чіткі об'єктивні показники, серед яких кількість публікацій в провідних наукових виданнях, число цитувань автора, так званий індекс Гірша, який відображає ступінь зацікавленості світової наукової академічної спільноти до тої чи іншої наукової роботи. Не секрет, що в цьому плані українським ученим похвалитися практично нічим.

Мені дуже імponує активність науковця Дениса Солов'яненка, який вивчає наукометрію і створив web-ресурс «Наука України в дзеркалі науково-метричної бази даних SciVerse Scopus», що публікує періодичний моніторинг діяльності університетів, наукових закладів та вчених України в контексті оприлюднення результатів досліджень у засобах наукової інформації (журналах, патентах тощо). Зазначена база даних ВИШів реферує публікації вчених, їхні цитування та оперативно наводить наукометричні показники.

Європейська наукова практика відрізняється від українських реалій. Нашій науці у більшості випадків притаманний жорсткий авторитаризм, часто наукова думка насаджується силою влади. У світі наука опирається на демократичні основи

Порівняно із зарубіжними колегами досягнення українських учених, знову ж як не прикро це визнавати, є незначними. Щоб не бути голослівним, згадаю зарубіжних науковців, з якими безпосередньо співпрацюю. Професори Альт Баст (Маастрихтський університет, Голландія), Роберт Краловіч (Центр молекулярної медицини, Австрія), Філіп Грельє (Музей історії природи, Франція) мають індекси Гірша 50, 27 та 28 відповідно. Нагадаю, що індекс Гірша — це показник впливовості науковця, заснований на кількості його статей та їх цитуванні. Індекс Гірша науковця (наукової групи, університету, країни) дорівнює N, якщо опубліковано щонайменше N статей, кожна з яких була процитована щонайменше N разів, решта ж статей були процитовані менше ніж N разів. Згідно з останнім рейтингом ВИШів України, троє названих вище науковців потрапили б у ТОП-10 кращих університетів України (на першому місці КНУ ім. Тараса Шевченка з індексом Гірша 72, замикає ТОП-10 НУ «Львівська Політехніка» з показником 27), тобто їхній індивідуальний доробок — на рівні кращих українських університетів. Можна собі уявити, якими є ці індекси в установах та університетах, де вони працюють!

НАУКОВА СТАТТЯ В «МУРЗИЛЦІ»

Відомо, що будь-який стан речей зумовлюють як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники. З моєї точки зору, суб'єктивний чинник, який істотно впливає на сучасну науку, це теперішня ментальність академічної спільноти. За часів незалежності ми втратили щось важливе у сприйнятті й ставленні до науки, що перешкоджає нам прийняти європейські та світові правила гри, які існують у науковому просторі.

Одним з об'єктивних чинників є рівень сучасних вітчизняних наукових журналів. Зрозуміло, я ціную і поважаю внесок тих людей, які намагаються зберегти українські засоби оприлюднення наукової інформації, проте рівень самих наукових видань у більшості випадків є невисоким. Таку ситуацію не в останню чергу зумовлює практика оплати для авторів за публікацію. Недарма у колі науковців вітчизняні журнали часто називають «Мурзилками».

Я маю певний досвід рецензування статей у низці зарубіжних фармацевтичних та хімічних видань (наприклад, *European Journal of Medicinal Chemistry*, *Bioorganic and Medicinal Chemistry*, *Journal of Heterocyclic Chemistry*) і бачу цей процес, так би мовити, зсередини. Дійсно, за кордоном друкують винятково ті праці, які дають нове бачення, новий поштовх науці. До того ж, у більшості випадків за публікацію вченому платити не потрібно, оскільки його внесок — інтелект.

Натомість українські наукові журнали не володіють ефективним інструментом рецензування статей та прийняття їх до публікації. В європейських країнах на рецензування статтю звично віддають незалежним рецензентам, визнаним експертам у тій чи іншій вузькій сфері. Більше того, претендент на публікацію не знає, хто саме буде його рецензувати, та й далеко не факт, що статтю після рецензування опублікують. Автори беззаперечно повинні виконати всі вимоги рецензента чи вступити з ним у змістовну наукову дискусію та аргументовано довести свою точку зору.

Наші ж науковці до негативних рецензій не привчені, вони не сприймають інакших думок, які може мати опонент, і, буває, розпалюють безглузді, але запеклі конфлікти навколо в принципі елементарних для європейців робочих моментів.

Так сталося, що дискусію в українській науці знищено попри те, що у світі вона вважається головним важелем зміни наукового лідерства, елементом виховання молодих учених, без чого науковий прогрес неможливий.

«ПРОФЕСОР» В ЗАКОНІ

Що ж ми отримали навізамін науковим дискусіям? Засаду «дисертація за будь-яку ціну», яка офіційно дала можливість без особливих

СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ ЛІКИ, НАПРИКЛАД, НЕ МАЮТЬ ЖОДНИХ ШАНСІВ ОТРИМАТИ ДОЗВІЛ НА ЗАСТОСУВАННЯ В США ЧИ ЄВРОПІ БЕЗ ДОДАТКОВИХ ХІМІЧНИХ (GMP) ТА КЛІНІЧНИХ (GCP) ВИПРОБУВАНЬ ТРИВАЛІСТЮ В КІЛЬКА РОКІВ І ВАРТІСТЮ В КІЛЬКАНАДЦЯТЬ МІЛЬЙОНІВ ДОЛАРІВ

зусиль і фактично безперешкодно з'являтися чимраз більшої кількості «проФесорів» у різних галузях науки, економіки, суспільного життя. Тобто переважання форми над змістом: дисертація є — науки немає. На «ринку» навіть з'явилася така послуга, як «дисертація на замовлення». Винятковим попитом вона користується у тих сферах, де наука більш «паперова», однак, на жаль, має місце й у фармації.

Погляньте, скільки маємо депутатів, держслужбовців та бізнесменів — кандидатів і докторів наук. Сумнозвісна Неля Штепа, одіозний мер Слов'янська, як виявилось, теж була дисертанткою у гірничій справі. Менше зло, коли такі «дослідники» зі своєю «працею» сидітимуть, наприклад, у парламентській залі. У випадку обрання академічної кар'єри вони орудують на девальвацію науки і освіти.

Європейська наукова практика відрізняється від українських реалій. Нашій науці у більшості випадків притаманний жорсткий авторитаризм, часто наукова думка насаджується силою влади. У світі наука опирається на демократичні основи.

Якось від колеги-науковця з Австрії довелося почути правдиву фразу-діагноз: в Європі спершу створюють інноваційний продукт, а потім його продають, а в Україні намагаються продавати те, що поки навіть не створено — типова «сировинна психологія». У нас полюбляють потеревенити на тему фармацевтичної науки. Але реальна наука в українській фармації, на жаль, далека від світових стандартів: знаю лише декілька оригінальних українських лікарських засобів (тіатриазолін, амізон). Зате дисертації захищаються потоками. Такий от алогічний конвеєр.

Рушієм прикладних наук є практична можливість застосування винаходів. Applied science — глобальний процес, де найважливіші інноваційність, конкурентоздатність та поле для вирішення

Так сталося, що дискусію в українській науці знищено попри те, що у світі вона вважається головним важелем зміни наукового лідерства, елементом виховання молодих учених, без чого науковий прогрес неможливий

конкретних завдань (лікувати чи діагностувати конкретну хворобу, визначити її стадію тощо). Ринки західних країн свідомо захищають себе від конкурентів ззовні — вигідно мати Україну як постачальника хімічної та інтелектуальної сировини, але не як постачальника готових продуктів.

Щоб витримувати конкуренцію на світових наукових ринках, треба розуміти, що саме зараз потрібно медицині, вміти це подати так, аби було цікавим світу, і знати, як обійти бар'єри (мовні, ресурсні, адміністративні).

Сучасні українські ліки, наприклад, не мають жодних шансів отримати дозвіл на застосування в США чи Європі без додаткових хімічних (GMP) та клінічних (GCP) випробувань тривалістю в кілька років і вартістю в кільканадцять мільйонів доларів.

Утім, нафантазуємо собі, що українські інноваційні продукти у сфері ЛЗ все ж народжуються, проте запатентувати у нашій державі свій винахід також нереально — вартість патенту в сотні разів перевищує доходи вчених. Водночас вітчизняне законодавство не дозволяє під патентування створити спеціальну стартап компанію для залучення інвестицій, як це робиться за кордоном. От і маємо ще одну об'єктивну причину, через яку найбільш активні й харизматичні науковці полишають Україну або не реалізують своїх ідей в умовах «сірих» реалій.

Певні сподівання вселяло нове положення Постанови КМ України від 24.07.2013 р. «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» стосовно обов'язкової публікації наукової статті в зарубіжному журналі, що реферується наукометричними базами, для захисту дисертації. Однак наші «спритники від науки» знайшли вихід: друкувалися у російських, білоруських, казахських або третьосортних платних індійських виданнях з жахливою англійською — такий ось «закордон».

Ясна річ, українська наука має дуже низьке матеріальне забезпечення, чим теж почасти пояснюється лава паперових дисертаційних робіт. Ми просто не йдемо в порівняння з можливостями Європи, де група з 10 науковців має бюджет в середньому близько 1,5 млн євро на рік.

Імплементация нового закону «Про вищу освіту», очікую, в недалекому майбутньому зробить перехід на так званий одноразовий захист дисертацій, коли цим займатиметься не Вчена рада з різно-

планових (хоча й висококваліфікованих) спеціалістів, зібраних до купи на два-три роки, а фахівці із визначеної вузької тематики для разового захисту конкретної роботи. Такий підхід стимулюватиме самого науковця подати якісніший продукт і відкрито провадити відверту дискусію з компетентними вченими вузького профілю. Мені пощастило побувати в Маастрихтському університеті саме на такому «одноразовому» захисті дисертації в якості опонента роботи Мохамеда Моаліна «Кверцетин та його метильовані аналоги. Хімічні основи активності». Безумовно, це приклад важливого критерію справжньої, а не імітованої науки. Істинна наука приносить державі величезні кошти, та цього наша влада і дотепер не спромоглася усвідомити.

Проблемами в СРСР були плановість у науці та відсутність ініціативи, а також ізолюваність від ринку інновацій. У сучасній Росії цю проблему намагаються подолати шляхом створення «островів» заохочення прикладної науки на кшталт проекту Сколково із залученням інвестицій та професійних менеджерів. Хоча створити в межах старої закостенілої системи щось нове майже неможливо, сам підхід вказує на ймовірний шлях розвитку для всіх пострадянських академічних наукових систем.

НАДІЯ НА МОЛОДЬ

Вірю, що самоочищення української науки відбудеться завдяки вливанню «молодої крові». Теперішні студенти мають можливість навчатися і стажуватися за кордоном у провідних наукових центрах, європейська наукова свідомість випускників дозволяє задіювати їх у найрізноманітніших європейських проєктах. Нам лише треба дочекатися того часу, коли кількість таких активних і амбітних людей досягне рівня критичної маси, здатної переламати ситуацію в цілому, знищити нікчемність, яку, на жаль, продукує українська наука сьогодні.

Імпонує, що зараз молодь дуже активна у наукових соціальних мережах, скажімо, це вітчизняні форуми — Ukrainian Scientists Worldwide чи Український науковий клуб, а також міжнародні ResearchGate, LinkedIn тощо. Безумовно, такі соціальні чинники також активно роблять свою справу — привертають увагу молодих до сучасних реалій науки, дискусій, створення міжнародних наукових груп та консорціумів.

Окрім того, маємо добру генетичну наукову пам'ять. Я не є прихильником Радянського Союзу, проте в СРСР було три дійсно хороші речі: освіта, наука і спорт.

Записала Лариса Дедишина